

The Approach of Political Economy to the Construction and Functioning of the Middle Class in Post-Revolutionary Iran

Mohamad Abolfathi¹, Atefeh Sadeghi²

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: dr.mabolfathi@yahoo.com
2. Master's Degree in International Relations, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: sadeghi1365.at@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 05 Oct 2024

Received in revised form:
20 Nov 2024

Accepted: 13 Dec 2024

Published online: 30 Dec 2024

Keywords:

globalization,
rentier state,
middle class,
oil,
economy.

ABSTRACT

Available statistics show that countries have moved towards greater integration in economic globalization over the past three decades, and this process is occurring in most countries, but the trend of this movement is not the same for all countries, which indicates the asymmetrical integration of countries in globalization. The characteristics of this research also indicate that the Iranian economy is closed and unfree and is slowly moving towards an open economy and greater integration into the globalization of the economy, The reason for this movement is that the rentier structure of Iran's economy has emerged from the global economic structures, and therefore economic development and political decline has been created. As a result, reliance on windfall income from rent, especially oil, has affected the structure and functioning of the middle class after the revolution, confronting this class with political and economic challenges. The following article focuses on the question of what impact has rentier structure and asymmetric integration in economic globalization in Iran had on the structure and functioning of the middle class in Iran. The research hypothesis is also based on the fact that it seems that rentier structure and asymmetric integration of economic globalization have caused the gradual decline of the middle class in post-revolutionary Iran. Therefore, the main purpose of this article is to describe the political-economic challenges of the middle class in the rentier state, which can lead to the dynamism and role of the middle class in the political-economic development of Iran. This research has a descriptive-analytical approach in terms of the documentary research method.

Cite this article: Abolfathi, M., & Sadeghi, A. (2024). The Approach of Political Economy to the Construction and Functioning of the Middle Class in Post-Revolutionary Iran. *International Political Economy Studies*, 7 (2), 201-223. <https://doi.org/10.22126/ipes.2025.11191.1698> (In Persian).



© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/ipes.2025.11191.1698>

Publisher: Razi University

1. Introduction

The country of Iran is among the countries that have an asymmetrical integration in economic globalization and has a closed and unfree economy and a slow movement towards economic globalization, this has also affected the structure and functioning of the middle class after the revolution and has confronted this class with political/economic challenges. The following article focuses on the question of what impact has rentier structure and asymmetric integration in economic globalization in Iran had on the structure and functioning of the middle class in Iran. The research hypothesis is also based on the fact that it seems that rentier structure and asymmetric integration of economic globalization have caused the gradual decline of the middle class in post-revolutionary Iran.

2. Theoretical Framework

This study uses Terry Lynn Carle's theory of the rentier state, which is a political economy theory that seeks to explain the relationship between the state and society in states that derive their largest share from rent income and single-product payments, especially oil. He believes that the existence of rent affects the capacity of the state and in the short term, it creates the conditions for financial crises, budget deficits, corruption, backwardness, underdevelopment, and authoritarianism in the political structure. The main point is that in rentier states, it is possible that due to the improper performance of the state and excessive dependence on rent income, the state is placed against the social classes, and this independence of the state without resorting to the body of social classes means the lack of class balance, which faces social classes, including the middle class, with political and economic challenges.

3. Research Method

The researchers recorded and maintained the results of their studies in appropriate tools including forms, tables, and forms, and finally classified and utilized them. Therefore, the present study is methodologically an analytical study that used documentary and library methods to collect information.

4. Results and Discussion

Economic globalization provides the basis for the economic-political development of countries, but it has not had the positive results that it has had on other countries and caused their progress and symmetrical integration into the international economic system in Iran due to the structure and functions of the national government. Therefore, the Iranian government has been disconnected from the process of economic globalization and has become a rentier government because the Iranian economy is an extrovert in terms of oil exports. Therefore, the integration of the country's economy with the international economic system in terms of the excessive share of oil in the composition of commodity exports is a type of asymmetrical integration. The rentier government has also had negative effects on the construction of the state, relations between the state and society, and on the economy. On the other hand, when the rentier state becomes the most powerful distributor of rent in society, it provides the necessary resources to exercise its tyrannical power. In such a situation, the state feels no need for the participation of social classes, especially an independent and critical class called the middle class. As a result, it feels no need for an active civil society, which leads to the formation of one-sided relations between the state and social classes.

5. Conclusion

This study conducted in this research shows that, based on the combined indicators of the

Foreign Policy Institute, the Heritage Foundation, and the Fraser Institute, Due to the continuation of the rentier structure, the country of Iran has somehow been placed in the asymmetric integration of the globalization of the economy. Now, the main point of this research is that it can be concluded from these results that Iran's failure to integrate into economic globalization and the formation of a rentier economy itself can impose a lot of pressure on social classes, including the middle class, and face this class with specific economic-political challenges. Among the important economic challenges are: weakening of economic capital and the middle class approaching the poverty line, devaluation of the national currency index, increasing inflation rate, increasing unemployment rate in society, lack of economic transparency, and among the political challenges, we can mention massification and political pluralism, deepening of the gap and conflict between the state and the nation, lack of attention to the elite in light of the statist political culture, political distrust of the government and evasion of responsibility, intensification of the government's independence without paying attention to entrepreneurial groups, and alienation and weakening of party activity.





پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رویکرد اقتصاد سیاسی به ساخت و کارکرد طبقه متوسط در ایران پس‌انقلاب

محمد ابوالفتحی^۱ | عاطفه صادقی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: dr.mabolfathi@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: sadeghi1365.at@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۲۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰ کلیدواژه‌ها: جهانی شدن، دولت رانتیر، طبقه متوسط، نفت، اقتصاد.	آمارهای موجود نشان می‌دهد که کشورها در طی سه دهه گذشته به‌سوی ادغام هرچه بیشتر در جهانی شدن اقتصاد پیش رفته‌اند ولی روند این حرکت برای همه به یک میزان نیست و همین نشان از ادغام نامتقارن در جهانی شدن دارد. این پژوهش نشان‌دهنده این امر است که اقتصاد ایران اقتصادی بسته و غیر آزاد است و حرکتی آهسته به‌سوی اقتصادی باز و ادغام بیشتر در جهانی شدن اقتصاد دارد. علت این حرکت آهسته این است که ساختار رانتیر زمینه گسست اقتصاد ایران از ساختارهای جهانی اقتصاد را به وجود آورده؛ بنابراین تنزل کیفیت توسعه اقتصادی و سیاسی را منجر شده است. در نتیجه تکیه بر درآمدهای بادآورده حاصل از رانت به‌ویژه نفت باعث شده است این موضوع بر ساخت و کارکرد طبقه متوسط پس از انقلاب تأثیر بگذارد و این طبقه را با چالش‌های سیاسی/اقتصادی روبه‌رو نماید. نوشتار پیش رو بر این پرسش متمرکز شده است که ساختار رانتیر و ادغام نامتقارن در جهانی شدن اقتصاد چه تأثیری بر ساخت و کارکرد طبقه متوسط در ایران داشته است؟ فرضیه پژوهش نیز بر این اساس استوار است که به نظر می‌رسد ساختار رانتیر و ادغام نامتقارن جهانی شدن اقتصاد باعث زوال تدریجی طبقه متوسط در ایران پس‌انقلاب شده است؛ بنابراین هدف اصلی این مقاله تشریح چالش‌های سیاسی/اقتصادی طبقه متوسط در دولت رانتیر است که شناسایی و کمک به حل و فصل این چالش‌ها می‌تواند منجر به پویایی و نقش‌آفرینی طبقه متوسط در راستای توسعه سیاسی/اقتصادی ایران شود. این پژوهش از جهت روش تحقیق اسنادی و رویکرد توصیفی/تحلیلی دارد.

استناد: ابوالفتحی، محمد؛ صادقی، عاطفه (۱۴۰۳). رویکرد اقتصاد سیاسی به ساخت و کارکرد طبقه متوسط در ایران پس‌انقلاب. *مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل*،

۲(۲)، ۲۰۱-۲۲۳. <http://doi.org/10.22126/ipes.2025.11191.1698>

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان

DOI: <http://doi.org/10.22126/ipes.2025.11191.1698>



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

کشورهایی می‌توانند در جهانی شدن اقتصاد نقش و روند بهتری را داشته باشند که هم‌زمان هم توسعه اقتصادی و هم تجارت خارجی خود را به پیش ببرند و خود را به‌عنوان یک بازیگر مؤثر در نظام بین‌الملل و صحنه تجارت معرفی نمایند. درواقع کشوری در ساختار اقتصاد سیاسی بین‌الملل می‌تواند موفق شود که انعطاف‌پذیری مناسب و ادغام به‌موقع و سازنده‌ای را با تحولات جهانی شدن از خود نشان دهد. از طرفی دیگر می‌توان این چنین گفت که اقتصاد سیاسی بین‌الملل به‌نوعی با جهانی شدن درهم آمیخته شده است؛ بنابراین کشوری که هم‌سو با محورهای جهانی شدن حرکت ننماید به‌انزوا محکوم خواهد شد. کشور ایران در زمره کشورهایی است که ادغام نامتقارنی در جهانی شدن اقتصاد دارد و تقریباً می‌توان گفت دارای یک اقتصاد بسته و غیر آزاد است و یک حرکتی آهسته به‌سمت جهانی شدن اقتصاد دارد. به بیانی دیگر علت این حرکت آهسته این است که ساختار رانتیر زمینه گسست اقتصاد ایران از ساختارهای جهانی اقتصاد را فراهم آورده است؛ بنابراین تنزل کیفیت توسعه اقتصادی و سیاسی را منجر شده است و این موضوع بر ساختار و کارکرد طبقه متوسط بعد از انقلاب نیز تأثیر گذاشته و این طبقه را با چالش‌های سیاسی/اقتصادی مواجه کرده است و موجبات ضعف و زوال تدریجی این طبقه را فراهم نموده است. می‌توان این چنین گفت که در دولت‌های رانتی، دارای ثروت طبیعی در یک ماده بخصوص مانع از شکل‌گیری سرمایه اجتماعی با کارکرد واقعی خود به نام طبقه متوسط شده است و در نتیجه از گذار به دموکراسی تا حدودی جلوگیری شده است زیرا دولت رانتیر با توجه به تک‌محصولی بودن، وابستگی‌های مالی را برای خود رقم زده است و در نتیجه رانت به وجود آمده از حالت تک‌محصولی شکل‌گیری و ماهیت طبقه متوسط و تحولات آن‌ها را در مناسبات این طبقه و ارتباط آن را با دولت از نظر ماهیت و عملکرد کاملاً تضعیف کرده است. از زمان دستیابی به درآمدهای نفتی تا به امروز (از زمان مشروطیت، پهلوی اول و دوم و ایران بعد از انقلاب اسلامی) دولت‌های روی کار آمده در ایران به‌منزله یک قدرت برتر و مستقل در مقابل بدنه طبقات اجتماعی به‌خصوص طبقه متوسط شکل و تکامل یافت و همین استقلال و بی‌توجهی در بدنه دولت و نبود توازن طبقاتی در جامعه باعث شد که طبقه متوسط با چالش‌های سیاسی/اقتصادی جدی روبرو شود و این طبقه را از عملکرد و کارایی خود به‌عنوان طبقه مستقل، منتقد و سازنده بازدارد.

درواقع هدف نوشتار پیش رو حاکی از این امر است که مطالعات انجام‌شده در این پژوهش نشان می‌دهد که براساس شاخص‌های ترکیبی مؤسسه فارین پالیسی، بنیاد هریتیج و مؤسسه فریزر کشور ایران نسبت به کشورهای دیگر جهان در زمره اقتصادهای بسته قرار دارد؛ بنابراین همان‌طور که اشاره کردیم ساختار رانتیر موجبات گسست و ادغام نامتقارن در ساختارهای جهانی را ایجاد کرده است و باعث شده حجم دولت در کشور زیاد و به مهم‌ترین متولی بخش اقتصادی تبدیل شود. ضرورت و دلیل انتخاب این تحقیق این است که نشان می‌دهد که همین درآمدهای رانتی از صدور نفت اثرات سیاسی/اقتصادی جبران‌ناپذیری در مناسبات خود با طبقه متوسط در پیش داشته است که در نتیجه آن شاهد ضعف و زوال تدریجی این گروه اجتماعی هستیم که با خلأ کارکرد واقعی این گروه سازنده، مستقل و منتقد به‌مانند طبقه متوسط که می‌تواند به‌عنوان پلی سازنده میان جامعه و دولت باشد در آینده ضعف جامعه مدنی را به دنبال خواهیم داشت.

نوشتار پیش رو از جهت روش تحقیق اسنادی و رویکرد توصیفی - تحلیلی دارد و بر این پرسش متمرکز شده است که ساختار رانتیر و ادغام نامتقارن در جهانی شدن اقتصاد چه تأثیری بر ساخت و کارکرد طبقه متوسط در ایران داشته است؟ فرضیه پژوهش نیز بر این اساس استوار است که به نظر می‌رسد ساختار رانتیر و ادغام نامتقارن در جهانی شدن اقتصاد باعث زوال تدریجی طبقه متوسط در ایران پس‌انقلاب شده است. در این پژوهش از نظریه دولت رانتیر تری لین کارل که یک نظریه اقتصاد سیاسی است و به دنبال تشریح روابط دولت و جامعه در دولت‌هایی است که بیشترین سهم خود را از درآمد رانت و پرداخت‌های تک‌محصولی به‌ویژه نفت به دست می‌آورند، استفاده شده است.

ادبیات و پیشینه پژوهش

کمالی‌زاده (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر جهانی شدن بر کارکرد توزیعی دولت رانتیر بیان داشت: قدرت اقتصاد ملی کشورها

در فرایند جهانی شدن نیازمند به دست آوردن جایگاه و نقشی بسزا و مهم در اقتصاد جهانی است تا از این طریق بتوانند تمامی نیازهای داخلی را در کنار نهایت کسب قدرت در سایه رقابت اقتصادی و صنعتی برتر جهانی برطرف سازند. یحییوی دی‌زج و محمدزاده (۱۳۹۸) در مقاله خود با نام تأثیر اندازه دولت بر جهانی شدن اقتصاد در کشورهای منتخب بیان داشتند: وقتی اندازه دولت بیش از حد بزرگ می‌شود زمینه تضعیف سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی را فراهم می‌آورد و همین امر موجبات آسیب فرایند جهانی شدن می‌شود.

رستم‌پور و غفاری (۱۳۹۳) در مقاله خود با نام تأثیر خصلت رانتیری دولت بر کارکرد دموکراسی سازی طبقه متوسط مدرن اظهار کردند: که شکل‌گیری طبقات اجتماعی در ایران به‌خصوص طبقه متوسط و تمام مناسبات، ارتباطات و تحولاتشان با دولت متأثر از درآمدهای نفتی است. آن‌ها معتقدند که طبقه مدرن زاییده از بطن تولید نیست بنابراین برای خارج شدن از حالت انفعال باید به یک طبقه مستقل و مولد تغییر حالت دهد. جهانگیری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان دولت رانتیر، طبقه متوسط جدید و بی‌ثباتی‌های سیاسی در عصر پهلوی دوم این‌چنین بیان داشتند: که ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه و تک‌محصولی است بنابراین دولت به‌صورت انحصاری کسب قدرت می‌نماید و در نتیجه نیازی به دخالت دادن گروه‌ها و طبقات اجتماعی مختلف از جمله طبقه مهمی همچون طبقه متوسط در قدرت احساس نمی‌کند و طبقه متوسط را وزنه قابل اعتنایی به‌شمار نمی‌آورد.

مسعود و منصورزاده (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با نام نقش طبقه متوسط جدید بر فرایند توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران عنوان کردند: طبقه متوسط در روند تحولات نقش به‌سزایی داشته است اما با توجه به همین نقش مهم به مرتبه‌ای والا و ثابت در توسعه سیاسی دست پیدا نکرده است و در عرصه‌های سیاسی به کنش‌های فعال این طبقه توجهی نشده است.

اونی و اکسلنس اولوی (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی مفهوم حکمرانی و رهبری در جامعه می‌پردازد و معتقد است برای دستیابی به توسعه، جامعه باید به‌عنوان یک ضرورت شناخته شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در اکثر مواردی که دولت به جامعه و طبقات آن توجهی ندارد غالباً فساد و منازعات سیاسی و سوء مدیریت منابع عمومی، ناامنی، عقب‌افتادگی و فقر مطلق وجود دارد. دیویس (۲۰۱۷) در پژوهشی نشان داد که رابطه معناداری بین سیاست‌ها و توسعه انسانی وجود دارد. سیاست‌ها و اقدامات صورت گرفته با هدف بهبود اثربخشی دولت و ثبات سیاسی مهم‌ترین تأثیر را در توسعه انسانی و کاهش فقر دارد. گینه (۲۰۱۸) در بررسی‌ها و تحقیقات خود به این امر اشاره دارد که دولت‌های رانتیر از نظر سیاسی بی‌ثبات‌اند و دارای نظام‌های کاملاً اقتدارگرا هستند و از یک رژیم سیاسی بالقوه پایدار برخوردار هستند.

استگلیتز (۱۹۹۹) رابطه جهانی شدن و رشد اقتصادی را در اقتصادهای نوظهور بررسی کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد مدیریت ناهمینه جهانی شدن اثر منفی بر رشد اقتصادی در کشورهای رو به توسعه خواهد داشت. گارگول و لاش (۲۰۱۴) نقش جنبه‌های مختلف از جهانی شدن را بر رشد اقتصادی بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد توسعه ابعاد اجتماعی جهانی شدن تأثیر مثبت بر توسعه اقتصادی دارد که موجب افزایش تجارت بین‌الملل، رشد سرمایه‌گذاری خارجی، کاهش موانع واردات و توسعه سیاست‌های مالیاتی (بعد اقتصادی) شده است.

هدف از بررسی ادبیات پژوهش، بیان کاستی‌های تحقیقات پیشین و نوآوری تحقیق حاضر است. لازم به ذکر است که در زمینه جهانی شدن اقتصاد و دولت رانتیر پیشینه پژوهشی گوناگونی وجود دارد اما در هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها به‌صورت مجزا به چالش‌های سیاسی/اقتصادی ناشی از دولت رانتیر که بر ساخت و کارکرد طبقه متوسط تأثیر گذاشته و منجر به ضعف کنشگری این طبقه شده اشاره‌ای نشده است. اما در مقاله حاضر محققین به‌صورت مجزا به بررسی مهم‌ترین چالش‌های سیاسی/اقتصادی طبقه متوسط پرداخته‌اند.

چارچوب نظری

نظریه دولت رانتیر تری لین کارل یک نظریه اقتصاد سیاسی است که به دنبال تشریح روابط دولت و جامعه در دولت‌هایی است که بیشترین سهم خود را از درآمد رانت و پرداخت‌های تک‌محصولی به‌ویژه نفت به دست می‌آورند. کارل معتقد است در دولت

رانتیر این دولت است که دریافت‌کننده رانت خارجی است و در هزینه کردن آن نقش مستقیم ایفا می‌کند. تکیه داشتن به وابستگی‌های مالی رانتی حوزه اختیارات و نهادهای قانونی دولت را تضعیف می‌کند. کارل چنین استدلال می‌کند که وابستگی به درآمدهای رانتی دولت‌ها را به سمت تمرکزگرایی شدید قدرت سیاسی و نظام اداری آشفته هدایت می‌کند و همین امر سبب به وجود آمدن دولت ناکارآمد و بی‌کفایت است و معتقد است وجود رانت ظرفیت دولت را تحت تأثیر قرار می‌دهد و توسعه نهادی را از مسیر اصلی خود منحرف می‌سازد و در کوتاه‌مدت زمینه بحران‌های مالی، کسری بودجه، فساد، عقب‌ماندگی، توسعه‌نیافتگی و اقتدارگرایی (مسعودنیا و شیخ‌محمودی، ۱۳۹۹: ۱۴۲) افزایش استقلال دولت از جامعه، ایجاد مانع در مسیر توسعه سیاسی، تضعیف توان استخراجی و بازتوزیعی دولت، دگرگونی در قشربندی اجتماعی، تضعیف ماهیت نمایندگی دولت، تشدید روحیه رانت‌جویی و مصرف‌گرایی و اختلال در برنامه‌های توسعه اقتصادی در ساختار سیاسی را فراهم می‌آورد (فضلی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۱۳۷-۱۳۴).

از طرفی وقتی که دولتی رانتیر محسوب می‌شود همین امر باعث جدایی آن از جامعه می‌شود زیرا در این حالت دولت خود را قدرت انحصاری قلمداد می‌کند و دیگر خود را مجبور به لحاظ کردن منافع عمومی نمی‌داند. دولتی که رانتی است اقتصادش بسته و غیرآزاد است و همین بسته بودن اقتصاد اجازه ادغام در جهانی شدن را نمی‌دهد چون در این گونه دولت‌های رانتی سهم بالای تک‌محصولی بودن در صادرات و تمرکز صادرات کشور بر روی کالاهایی که تنوع ناکافی و توسعه‌نیافتگی در ساختار توسعه را دارند سبب آسیب‌پذیری و شکنندگی قابل ملاحظه‌ای برای اقتصاد دولت‌های رانتی محسوب می‌شود (عمویی و رحیمی، ۱۳۹۰: ۲۲۸) اما نکته اساسی این است در دولت‌های رانتیر این امکان وجود دارد که به دلیل عملکرد نامناسب دولت در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و وابستگی بیش از حد به درآمدهای رانتی، دولت در مقابل طبقات اجتماعی قرار می‌گیرد و همین استقلال دولت بدون توسل به بدنه طبقات اجتماعی به معنای نبود توازن طبقاتی است که به وسیله دولت رانتیر به وجود می‌آید و طبقات اجتماعی را با چالش‌های سیاسی/اقتصادی روبه‌رو می‌نماید. از طرفی طولانی شدن روند اقتدارگرایی و استقلال دولت از جامعه زمینه‌ساز بی‌اعتمادی طبقات اجتماعی به نظام سیاسی حاکم می‌شود و می‌تواند ثبات و بقای آن را با چالش جدی مواجه نماید (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۶: ۵۴).

کارل بر این عقیده است که دولت رانتی دارای خصایصی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

دولت رانتی زمینه‌ساز به وجود آمدن ذهنیت کوتاه‌مدت و تبعیت شخصی در میان شهروندان جامعه است:

زمانی که دولت دست خود را از تصمیم‌گیری‌های مختلف کوتاه نمی‌کند و همچنان قدرت مداخله خود را کاهش نمی‌دهد و به کسب‌وکار خصوصی توجهی ندارد و از طرف دیگر فقط به فکر این است که با فروش نفت وضعیت درآمدی خود را بهبود ببخشد حاصل همین ذهنیت است و همین امر پیامدهای منفی به‌مانند پایین آمدن سرمایه اجتماعی افزایش فرار مالیاتی، افول کارآفرینی و نوآوری، از دست رفتن سرمایه انسانی، افزایش فساد اقتصادی و قرار گرفتن رابطه به جای رقابت است.

تضعیف فرایند دولت ملت‌سازی یکی دیگر از خصایص مهم دولت رانتی است: ازجمله پیامدهای این نظریه عدم

مشارکت افزایشی طبقات مختلف جامعه در انجام تصمیمات سیاسی، پایین آمدن دموکراسی، کاهش اعتماد شهروندان به دولت، تضعیف قوانین در اجرا، پایین بودن قدرت پاسخگویی دولت، حامی پروری، تضعیف تعهد کاری، حقوق مالکیت ناکارآمد و رژیم اقتدارگر است.

دولت رانتی سبب افزایش نابازارسویی اقتصادی می‌شود: در این مرحله دولت وظیفه‌اش طرفداری از سازوکار بازار

است ولی برخلاف این مسیر حرکت می‌کند. به عبارتی زمانی که بازار شکست‌خورده به جای حمایت‌های اقتصادی خود به توزیع‌کننده اصلی درآمدها تبدیل می‌شود؛ یعنی اختیارات دولت منجر به انحصار و رانت‌های فراوان می‌شود در نتیجه قانون‌گذاری ضعیف می‌شود، مداخله دولت بیش از حد می‌شود و ائتلاف منابع و سوءاستفاده‌های فراوان چشم‌گیر است (شریف‌زادگان و قانونی، ۱۳۹۶: ۱۳-۱۲).

حال برای تبیین بهتر این موضوع که اقتصاد سیاسی ایران زمینه و زیرساخت لازم برای جهانی شدن را ندارد و همین امر زمینه‌ساز ضعف طبقه متوسط شده است می‌توان این چنین گفت که ایران در ساختار اقتصاد سیاسی بین‌الملل انعطاف‌پذیری

مناسب و ادغام متقارنی دارد و در نتیجه نمی‌تواند حرکت به‌موقع و سازنده‌ای را همگام با تحولات جهانی از خود نشان دهد؛ بنابراین در جهانی شدن اقتصاد نمی‌تواند نقش و روند بهتری را داشته باشد در نتیجه اقتصادش رانتی و به‌سمت بسته بودن تمایل نشان می‌دهد؛ و همین ساختار رانتی زمینه گسست اقتصاد ایران از ساختارهای جهانی را فراهم می‌کند. درهم‌آمیزی اقتصاد کشور با نظام بین‌الملل به لحاظ سهم بیش از اندازه نفت در ترکیب صادرات کالایی از نوع ادغام نامتقارن است و همین تنوع ناکافی و توسعه‌نیافتگی در ساختار تولید زمینه آسیب‌پذیری و شکنندگی قابل ملاحظه‌ای را برای اقتصاد ایران فراهم آورده است. واضح و روشن است که ایران نتوانسته است از تحولات نوین جهانی شدن بهره‌بردار شود زیرا ساختارهای رانتی اقتصادش همچنان بیش از پیش تداوم یافته است.

دولت رانتی با توجه به تک‌محصولی بودن، وابستگی‌های مالی را برای خود رقم زده است و در نتیجه رانت به وجود آمده از حالت تک‌محصولی شکل‌گیری و ماهیت طبقه متوسط و تحولات آن‌ها را در مناسبات این طبقه و ارتباط آن‌ها با دولت را از نظر ماهیت و عملکرد تضعیف کرده است. ماهیت دولت تحصیل‌دار به‌گونه‌ای است که در آن، جامعه وزنه قابل اعتنایی به‌شمار نمی‌رود؛ زیرا دولت در سایه دریافت رانت‌ها از خارج (نفت یا هر ماده خام دیگر) دیگر به منابع داخلی درآمد (مالیات‌ها، عوارض و صدور کالاهای صنعتی و...) احساس نیاز نمی‌کند.

یکی از پیامدهای مهم افزایش استقلال دولت از جامعه به‌نوبه خود این است که باعث می‌شود دولت قدرت انحصاری کسب کند و نیازی به دخالت دادن گروه‌ها و طبقات مختلف در قدرت نبیند. وابستگی زیاد یک دولت به رانت باعث کاسته شدن فشار مالی دولت بر جامعه می‌شود زیرا دولت هیچ‌گونه مالیاتی از جامعه دریافت نمی‌کند و یا اگر مالیات اخذ می‌کند مقدار آن ناچیز است. در چنین شرایطی دولت به علت عدم دریافت مالیات از جامعه، نیازی به اعطای دموکراسی نمی‌بیند. با تمرکز قدرت در دست دولت، امکان توسعه سیاسی و باز شدن فضای رقابت میان طبقات اجتماعی بر سر کسب قدرت و در نهایت توسعه سیاسی و استقرار دموکراسی از جامعه سلب می‌شود. همچنین در شرایطی که منابع عمده قدرت در دست دولت متمرکز می‌شود و طبقات اجتماعی از توان لازم برای ایجاد چالش در مقابل دولت برخوردار نیستند، سازوکار نظارت اجتماعی از جانب جامعه و پاسخگویی از جانب دولت مختل می‌شود.

در چنین فضایی امکان استقرار نهادها و رویه‌های دموکراتیک در زمینه اداره امور فراهم نخواهد شد. دولت‌های تحصیل‌دار نه تنها در زمینه توان پاسخگویی به جامعه ضعیف هستند بلکه در خصوص استخراج و بازتوزیع صحیح منابع در داخل نیز ناکارآمدند. این ضعف در عرصه سیاسی، رویه‌های دموکراتیک اداره امور را مختل می‌کند. در عرصه اجتماعی به نابرابری‌های اجتماعی دامن می‌زند و در عرصه اقتصادی نیز سبب پیگیری سیاست‌های غیر اقتصادی ناکارآمد توسط دولت می‌شود. در این حالت دولت به توزیع‌کننده رانت تبدیل می‌شود و اساسی‌ترین نقش را در توزیع ثروت در میان مردم ایفا می‌کند.

دولت تحصیل‌دار به‌طور انحصاری رانت را دریافت و آن را هزینه می‌کند. همین امر سبب می‌شود دولت بدون مشورت با گروه‌ها و طبقات اجتماعی و بدون نظر گرفتن مسائلی همچون کارایی و بازدهی اقتصادی، برنامه‌های خود را به اجرا درآورد. غالب نظریه‌پردازان اعتقاد دارند که در شرایط وجود امکان کسب درآمد از طریق رانت، استعدادها و جامعه به‌جای نوآوری و خلاقیت و فعالیت مولد به‌سوی کسب درآمدهای آسان جذب شده و این امر سبب تخصیص استعدادهای کشور از فعالیت‌های مفید به فعالیت‌های مربوط به جستجو و کسب رانت می‌شود. در این شرایط، به علت صرف استعدادهای کشور در کارهای غیر تولیدی از رشد واقعی محروم خواهد شد. ویژگی عمده روحیه رانتی‌ری از دیدگاه طبقه متوسط این است که در این حال، دیگر کار و کوشش علت ثروتمند شدن نیست بلکه شانس و تصادف است که ثروت می‌افزاید. به بیان دیگر، در چنین وضعیتی درآمدهای افراد بستگی به کار و فعالیت تولیدی ندارد، بلکه بیشتر به شانس و موقعیت آن‌ها در ساختار بوروکراسی دولتی بستگی دارد. و بدین شکل موجبات ضعف تدریجی طبقه متوسط فراهم می‌شود (جهانگیری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴-۱۲).

جهانی شدن اقتصاد

جهانی شدن اقتصاد یکی از مهم‌ترین پدیده‌هایی است که در دهه‌های اخیر خود را نمایان ساخته است و به‌معنای ادغام اقتصاد

ملی در اقتصاد جهانی است. جهانی شدن اقتصاد می‌تواند خود را در اموری به‌مانند بالا رفتن تراز بازرگانی در سطح بین‌المللی و جهانی شدن تولید و سرمایه‌گذاری‌های خارجی (FDI) نشان می‌دهد. جهانی شدن اقتصاد به‌معنای این است که اقتصادهای ملی در اقتصادهای فراگیر جهانی ادغام می‌شوند که در نتیجه عوامل تولید، اطلاعات و فناوری‌های روز دنیا به‌صورت کاملاً آزاد می‌توانند تمامی مرزهای جغرافیایی را درنوردند. این فرایند دارای ویژگی بارزی است و آن‌هم تکیه کردن به خصوصی‌سازی، آزادسازی تجاری، سرمایه‌گذاری‌های خارجی، دسترسی به بازارهای مالی و نظام بازار است (عمویی و رحیمی، ۱۳۹۰: ۲۱۷).

شاخص‌های جهانی شدن

شاخص آزادی اقتصادی نشریه فارین پالیسی

جهانی شدن تجارت کالاها و خدمات

این شاخص با لحاظ کردن همگرایی قیمت‌های جهانی، داخلی و همچنین با بررسی تجارت خارجی به تولید ناخالص داخلی صورت می‌گیرد.

جهانی شدن مالی

این شاخص از اندازه‌گیری نسبت سرمایه‌گذاری‌های خارجی نسبت به جریان سرمایه به تولید ناخالص داخلی اندازه‌گیری می‌شود.

جهانی شدن تماس‌های شخصی

این شاخص را با توجه به رفت‌وآمد گردشگران، جهانگردان، مسافران و همچنین تماسی که این افراد با خارج از مرزها داشته‌اند به‌صورت سرانه مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

اتصالات اینترنتی

این شاخص را با توجه به ابعاد ارتباطاتی و فناوریانه جهان مورد سنجش قرار می‌دهند.

شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج

طبق این شاخص به مجموعه‌ای از معیارهای عینی اقتصادی توجه می‌شود زیرا این معیارها می‌توانند در نهادینه کردن رشد اقتصادی سهم بسزایی داشته باشند. این شاخص با توجه به عدم محدودیت تولید، توزیع و خدمات شاخص آزادی اقتصادی را براساس ۵۰ متغیر مستقل اقتصادی در ۱۰ طبقه اصلی نسبت به کشورهای مختلف محاسبه می‌نماید که با توجه به این ۵۰ متغیر اقتصادی که در دست خود تهیه‌کنندگان این شاخص است و براساس گردآوری داده‌ها از کشورهای گوناگون لحاظ می‌شود برای هر کشوری نمره از ۱ تا ۵ در نظر می‌گیرند که کمترین نمره نشانگر بالاترین آزادی اقتصادی است و کسب نمره بالا به‌معنای نداشتن آزادی اقتصادی است.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه فریزر

شاخص اصلی‌ترین اجزا آزادی اقتصادی عبارت‌اند از: انتخاب شخصی؛ حمایت از دارایی‌های خصوصی؛ آزادی مبادله؛ اندازه دولت. مؤسسه فریزر در کنار ارزیابی شاخص آزادی اقتصادی به شاخص باز بودن تجاری (TOI) نیز توجه می‌کند و به‌معنای میزان اندازه‌گیری مداخلات سیاسی دولت‌ها در مبادلات بین‌المللی است. این شاخص نیز به چهار اجزا تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از: نرخ‌های تعرفه؛ اضافه بها نرخ ارز در بازار سیاه؛ محدودیت‌های انتقال سرمایه؛ اندازه واقعی بخش تجاری در مقایسه با اندازه مورد انتظار (رضوی و سلیمی‌فر، ۱۳۹۲: ۱۳-۱۵).

اقتصاد رانتیر

اقتصاد رانتی به اقتصادی گفته می‌شود که در آن حداقل ۱۰ درصد از تولید ناخالص ملی و یا ۴۰ درصد از میزان صادرات آن کشورها درآمدهای حاصل از تولید مواد معدنی باشد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رانت می‌تواند قسمتی عمده از درآمد دولت‌ها را تشکیل دهد. دولت در چنین حالتی اساسی‌ترین نقش را در توزیع ثروت در مردم ایفا می‌کند و به خاطر همین ویژگی

توزیعی بودن دولت به آن‌ها دولت تخصیصی گویند (کمالی زاده، ۱۳۹۳: ۳).

ساختار رانتیر و گسست اقتصاد از ساختارهای جهانی (مطالعه موردی: ایران)

مفروض پژوهش این است که جهانی شدن اقتصاد زمینه توسعه اقتصادی/سیاسی کشورها را فراهم می‌سازد اما جهانی شدن اقتصاد آن نتایج حاصله مثبتی را که بر روی دیگر کشورها داشته و باعث پیشرفت و ادغام متقارن در نظام اقتصاد بین‌الملل آن‌ها شده را در ایران به دلیل ساخت و کارکردهای دولت ملی نداشته است. زیرا ساختار رانتیر زمینه گسست اقتصاد ایران از ساختارهای جهانی اقتصاد را فراهم آورده؛ بنابراین به تنزل کیفیت توسعه اقتصادی و سیاسی منجر شده است.

به همین خاطر درهم‌آمیزی اقتصاد کشور با نظام اقتصاد بین‌الملل به لحاظ سهم بیش از اندازه نفت در ترکیب صادرات کالایی از نوع ادغام‌های نامتقارن است در نتیجه عملکرد اقتصاد کشور از دیدگاه درهم‌آمیزی اقتصاد با نظام اقتصاد بین‌الملل از منظر سهم پایین صادرات غیر نفتی در تولید ناخالص داخلی و از طرفی سهم اندک صادرات صنعتی در مجموع صادرات کالایی و جذب بسیار کم سرمایه‌های خارجی بسیار پایین بوده است. می‌توان این‌چنین گفت که تمرکز صادرات کشور و سهم بالای نفت در صادرات کالاهایی که تنوع ناکافی و توسعه‌نیافتگی در ساختار تولید دارند باعث می‌شود از لحاظ تجاری و تولیدی آسیب‌پذیری و شکنندگی قابل ملاحظه‌ای برای اقتصاد کشور ایران ایجاد شود و اقتصاد ایران به یک اقتصاد بسته تبدیل شود. (عمویی و رحیمی، ۱۳۹۰: ۲۲۸)

برای بررسی و ارزیابی ایران در جهانی شدن اقتصاد طبق جدول شماره ۱ و ۲ براساس سه شاخص مشهور که در ذیل به آن‌ها اشاره شده است می‌توان گفت که کشور ایران یکی از بسته‌ترین اقتصادها را دارد و از فرایند جهانی شدن به دلیل ساختارهای رانتیری درمانده است و کماکان در مقایسه با کشورهای دیگر در انتهای جدول قرار گرفته است.

جدول ۱. شاخص‌های هریتیج، فریزر و TOI در چند کشور منتخب (دادگر و ناجی میدانی، ۱۳۸۲: ۱۲۶)

نام کشور	آزادی اقتصادی هریتیج		آزادی اقتصادی فریزر		شاخص باز بودن	
	۲۰۰۲	۱۹۹۰	۱۹۹۹	۸۰-۸۲	۱۹۹۸	رتبه
سنگاپور	۱/۵۵	۹	۹/۳	۲	۹/۵	۱۰
انگلستان	۱/۸۵	۸/۴	۸/۸	۴	۸/۵	۸/۴
آرژانتین	۲/۵	۵/۳	۸/۳	۱۱	۱/۵	۷/۳
ژاپن	۲/۴۵	۸/۱	۷/۹	۲۰	۶/۲	۶/۵
فرانسه	۲/۷	۷/۶	۷/۵	۳۴	۵	۷/۲
ترکیه	۲/۳۵	۱۰۵	۵/۴	۶/۲	۲/۸	۵/۸
چین	۲/۵۵	۱۲۱	۳/۷	۵/۸	۳/۱	۷/۹
هند	۳/۵۵	۱۲۱	۴	۵/۳	۹۲	۴/۸
ایران	۴/۵۵	۱۵۱	۴/۲	۴/۷	۱۰۲	۱/۷

شاخص هریتیج در سال ۲۰۰۲ نمره ۴/۵۵ را به ایران داده است. همچنین از میان ۱۵۶ کشور جهان مقام ۱۵۱ را برای ایران لحاظ کرده است؛ اما در سال ۱۹۹۹ با توجه به شاخص اقتصادی فریزر ایران با نمره ۴/۷ از کل ۱۰ نمره شاخص، مقام ۱۰۲ را در میان ۱۲۴ کشور اخذ کرد که نسبت به سال ۱۹۹۰ موقعیت خود را بهتر نشان داده است. شاخص باز بودن تجاری فریزر (TOI) در سال ۱۹۹۸ از کل ۱۰ امتیاز، امتیاز ۱/۷ را برای ایران لحاظ کرد که این ارزیابی نسبت به سال‌های (۱۹۸۰-۱۹۸۲) تغییر چندانی نکرده است. پس با توجه به این شاخص نشان داده می‌شود که کشور ایران اقتصادی بسته داشته است و توانسته است ردیف ۱۰۷ را در بین ۱۰۹ کشور جهان را به خود اختصاص دهد.

در ستون دوم جدول نیز نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی کشورها را برحسب (PPP) نشان می‌دهد که این شاخص نیز به‌نوبه خود می‌تواند معیاری برای جهانی شدن تجاری محسوب شود که همان‌گونه که ملاحظه می‌شود به‌جز کشور ایران نسبت به جهانی شدن، تمامی کشورها به‌سمت جلو سوق داشته‌اند ولی ایران همچنان بدون تغییر و در حالت سکون مانده است. ستون پنجم جدول ۲ نیز نشانی از مقادیر ناخالص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و نیز جریان ناخالص سرمایه خصوصی

را برحسب درصدی از تولید ناخالص داخلی کشورها برحسب دلار (PPP) لحاظ کرده است که هرودی این معیارها نیز شاخصی در فرایند جهانی شدن اقتصادی به‌شمار می‌آیند. درنهایت می‌توان گفت حاصلی که از این دو شاخص نیز به دست آمده است مشابه نتیجه به دست آمده از شاخص سهم تجارت (GDP) است.

جدول ۲. چند شاخص دیگر از جهانی شدن (دادگر و ناجی میدانی، ۱۳۸۲: ۱۲۸)

نام کشور	تجارت درصد از (PPP\$)GDP		FDI ناخالص درصد از (PPP\$)GDP		جریان ناخالص سرمایه خصوصی (PPP\$)GDP		نرخ درهم‌آمیزی تجاری
	سال ۱۹۸۶	سال ۱۹۹۶	سال ۱۹۸۶	سال ۱۹۹۶	سال ۱۹۸۶	سال ۱۹۹۶	(۸۶-۹۶)
سنگاپور	۱۹۱	۳۱۶	۷/۵	۱۷/۵	۳۱/۹	۶۱	۴/۸
انگلستان	۳۳/۳	۴۶/۳	۳/۶	۶/۶	۳۸/۷	۵۹/۹	۲/۶
آرژانتین	۵/۹	۱۴	۰/۳	۱/۳	۳/۴	۷/۹	۸
ژاپن	۲۱/۵	۲۶/۱	۰/۹	۰/۹	۱۲/۷	۱۵/۸	۲/۸
فرانسه	۳۳/۷	۴۵/۴	۰/۱	۳/۷	۷/۳	۱۷/۲	۲/۵
ترکیه	۱۰/۳	۱۷/۵	۰/۱	۰/۲	۳	۵/۱	۵/۷
چین	۶/۶	۷/۱	۰/۲	۱	۱/۴	۱/۵	۱/۲
هند	۳/۹	۴/۵	۰	۰/۲	۰/۹	۰/۶	۳
ایران	۹/۷	۹/۶	۰	۰	۲	۱/۵	۱/۲

اگر به ستون آخر این جدول دقت شود نرخ درهم‌آمیزی و ادغام تجاری کشورها را در فرایند جهانی شدن آن‌هم در طی سال‌های ۸۶ تا ۹۶ را نشان می‌دهد. این شاخص با توجه به رشد تولید ناخالص حقیقی و همچنین رشد تجارت حقیقی ارزیابی می‌شود و این امر نشان‌دهنده این واقعیت است که اقتصاد کشورها با چه حداکثر سرعتی به‌سمت فرایند جهانی شدن اقتصاد سوق پیدا می‌کنند. برای تمامی کشورها این شاخص مثبت گزارش شده است ولی مقدار این شاخص برای ایران (۱/۲) گزارش شده است که این نتیجه نشان از حرکت بطلی کشور ایران به‌سوی اقتصاد جهانی است.

در جدول ۳ نیز به بررسی چند شاخص در سال‌های مختلف می‌پردازیم. شاخص فریزر و رتبه ایران در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۵ نشان از این امر دارد که در این سال‌ها اقتصاد ایران به‌سمت یک اقتصاد دولتی و بسته سوق داده شده و در نتیجه اقتصاد ایران به یک اقتصادی بسته و غیر آزاد تغییر حالت داد. در سال ۲۰۰۰ مقدار بهبود این شاخص در حقیقت نشان‌دهنده حرکتی بسیار آهسته به‌سمت اقتصادی باز و ادغام در جهانی شدن اقتصاد است.

جدول ۳. چند شاخص جهانی شدن در ایران (دادگر و ناجی میدانی، ۱۳۸۲: ۱۲۹)

نام شاخص	سال						
	۱۹۷۰	۱۹۷۵	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰
آزادی اقتصادی فریزر	۶/۵	۶/۱	۴	۱/۴	۴/۶	۴/۶	۵
	۱۸ از ۵۴	۱۶ از ۷۲	۹۱ از ۱۰۵	۹۳ از ۱۱۱	۹۲ از ۱۱۳	۱۰۴ از ۱۲۳	۱۰۹ از ۱۲۳
سهم تجارت GDP	-	۷۶	۲۹/۷	۱۶	۴۵/۵	۳۷/۲	-
اضافه بها نرخ ارز	۱۲/۵	۱۰/۱	۲۳۲/۴	۶۳۶/۴	۲۱۷۹/۴	۱۳۱/۷	-

درنهایت می‌توان گفت دو شاخص نسبت تجارت در تولید ناخالص داخلی و اضافه بهای ارز بازار سیاه کم و بیش این نتیجه‌گیری را تأیید می‌نماید.

حال نکته اساسی این پژوهش این است که مادامی که اقتصاد بسته و رانتي است زمینه تعامل با ساختارهای جهانی را نخواهد داشت؛ بنابراین در این چارچوب یکی از عوارض آن یعنی زوال طبقه متوسط اتفاق می‌افتد و این طبقه را با چالش‌های اقتصادی/سیاسی خاصی مواجه می‌نماید.

تضعیف طبقه متوسط در چارچوب دولت رانتي

انقلاب اسلامی زمانی رخ داد که هیچ‌یک از عناصر اقتصادی، سیاسی و یا فرهنگی لازم برای یک انقلاب در کشور وجود

نداشت و به همین دلیل، تحولات رخ داده در ایران، نه تنها برای سیاستمداران بلکه برای محققان علوم سیاسی، عرصه شگفتی بود که هسته اصلی آن را طبقه متوسط شکل داد (Khelaghat Doost, 2020: 528). درواقع انقلاب اسلامی ایران، به عنوان یکی از حوادث اجتماعی بود که مرهون بسیاری از بازیگران شرکت کننده طبقه متوسط بود (Salmani, 2013: 162). این طبقه، برجسته ترین سرمایه سیاسی در نظام تازه جمهوری اسلامی ایران بود (Ansari, 2016: 16)؛ زیرا طبقه متوسط، ایران را یک کشور در حال توسعه می دانست و به همین دلیل، سعی داشت از بسیاری جهات، همگام با تحولات مثبت جهانی همراه و همسو باشد (Golkarian, 2019: 2)؛ زیرا اقشار این طبقه بر این باور بودند که ایران به عنوان یک جامعه اسلامی در حال تغییر است و برخی از ویژگی های جوامع سنتی و مذهبی را دارد و نیز ویژگی های جوامع مدرن را نیز در خود دارد (Ebadollahi & Akbar nejad, 2011: 22).

طبقه متوسط خواستار نمایندگی و پیش بینی آزادی های دموکراتیک شد (Makofsky & unal, 2019: 157)، زیرا این طبقه به عنوان سیستمی بود که قادر به دستیابی به بالاترین درجه مهارت بود در نتیجه، به عنوان بزرگ ترین بازوی عقلانی و انسانی در مسیر توسعه کشور شناخته شد (Kausar and Bibi: 2020: 630) و نیز این طبقه، با اطمینان از نقش و توانایی های خود در مواجهه با بحران به عنوان بهترین مدیر برای حل تعارض و هرگونه اختلال در ساختارهای سیاسی / اقتصادی مهم تلقی شد (Panah, 2002: 280) و نقش عمده ای در اجرای سیاست های مؤثر در روند نوسازی و توسعه سیاسی ایران ایفا نمود و به مهم ترین طبقه اجتماعی در تحولات سیاسی ایران تبدیل شد (Nezhad Iran, 2018: 38).

از سویی دیگر، به دلایل مختلف سیاسی / اقتصادی و برخی سوء مدیریت ها (Heshmat zadeh et al., 2021: 68) همین طبقه متوسط بعد از انقلاب با مشکلاتی مواجه شد که نتیجه آن کاهش بهبود قابل توجهی در سطح زندگی آنان از نظر سیاسی و اقتصادی بود (Jajalli Tehrani, 1982: 55) و این تصور برایشان شکل گرفت که حاصل کنشگری آن ها در عرصه های مختلف، پیروزی برجسته ای را برایشان رقم نزده و همچنان مطالبات آن ها هنوز محقق نشده است (صادقی، ۱۳۸۷: ۷)؛ زیرا باوجود گذشت بیش از چهار دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، فقر، نابرابری و نارضایتی های اجتماعی و اقتصادی همچنان در صدر مسائل حل نشده و مبتلا به این طبقه قرار دارد (Salehi isfahani, 2006: 10).

بر همین اساس، نکته قابل ذکر آن است که هرچند انقلاب اسلامی تأثیرات عمیق و گسترده ای در ارتقای جایگاه طبقه متوسط داشت، اما بازهم می توان گفت نابسامانی و نابرابری های سیاسی و اجتماعی در خصوص این قشر قدری نگران کننده است؛ به گونه ای که به باور طبقه متوسط، دولت هنوز نتوانسته است پاسخی مناسب به نیازمندی های آن ها بدهد و رفع موضوع فقر و نابرابری همچنان در هاله ای از ابهام باقی مانده است (Vargas Hernandez et al., 2011: 287) هرچند بیشتر این مشکلات ریشه در برخی ساختارها دارد (Tayefi, 2011: 75). در همین راستا، نابرابری و تبعیض نهادینه شده در جامعه زمینه ضعف فزاینده طبقه متوسط را فراهم آورده است که اگر این حالت در بلندمدت گریبان گیر جامعه باشد، مانند تزریق خون ناپاک به پیکر جامعه است که سایر اجزا را به شدت آلوده می کند (جلائی پور، ۱۳۹۲: ۳۹۱).

می توان گفت با توجه به اینکه این طبقه یک انرژی سیاسی و پویایی عظیمی در درون خود داشته که همواره توانسته است زمینه ساز توسعه و پیشرفت باشد اما وضعیت جامعه طی سال های گذشته به گونه ای پیش رفته است که مدت ها ست جامعه شناسان و اقتصاددانان ضعف فزاینده طبقه متوسط در ایران را هشدار می دهند. صاحب نظران، بر این باورند که ممکن است جامعه ایرانی بین دوطبقه فرادستان و فرودستان تقسیم شود، دو جبهه مشخص و متضاد؛ به گونه ای که می توان گفت که طبقه متوسط هم به لحاظ اقتصادی و هم سیاسی دیگر وزن بسیار کمی در جامعه دارند.

دولت رانیر و نسبت آن با فراز و فرود طبقه متوسط

چالش های اقتصادی

تضعیف سرمایه اقتصادی و نزدیک شدن طبقه متوسط به خط فقر

نرخ فقر در ایران از ابتدای دهه ۹۰ تا سال ۱۳۹۶ روند ثابتی داشته است اما از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ حدود ده درصد افزایش یافته و از سطح ۲۰ درصد به ۳۰ درصد رسیده است. افزایش ۱۰ درصدی نرخ فقر به معنی افزایش حدود ۸ میلیون نفر به تعداد

فقرا در کشور است. به عبارت دیگر بعد از سال ۱۳۹۶ حدود ۵۰ درصد نسبت به گذشته به جمعیت فقرای کشور افزوده شده است. از سال ۱۳۹۸ به بعد نرخ فقر نوسان بسیار اندکی داشته و همواره در حدود سطح ۳۰ درصد باقی مانده است. منطقه ماندگاری فقر در سطح ۳۰ درصد در چهار سال اخیر در شرایطی است که بودجه‌های دولتی سالانه هزینه‌هایی را برای مقابله با فقر اختصاص می‌دهند اما میزان و راهبرد هزینه‌ها، کفاف حجم فقر موجود در جامعه را نمی‌دهد. در نتیجه سیاست‌های حمایتی در بودجه به‌تنهایی قادر به کاهش نرخ فقر ماندگار در ناحیه قرمز رنگ نیستند.



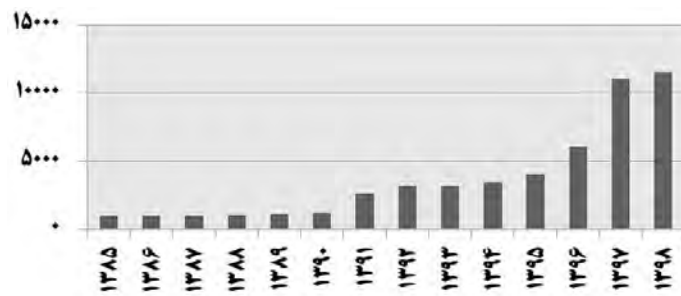
نمودار ۱. روند نرخ فقر (نسبت جمعیت زیر خط فقر به کل جمعیت) (واحد درصد) (اقتصاد نیوز)

بر طبق نمودار شاخص دیگری وجود دارد که فاصله غیر فقرا با خط فقر را نشان می‌دهد. در حقیقت این شاخص همان شکاف فقر است. روند شاخص فاصله غیر فقرا به خط فقر کم و بیش تا سال ۱۳۹۷ ثابت بوده هرچند یک شیب نزولی بسیار خفیف دیده می‌شود. تا قبل سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ این شاخص به‌طور میانگین در حدود ۰.۸۰ نوسان داشته است. به بیانی دیگر غیر فقرا به‌طور میانگین حدود ۱.۸ برابر خط فقر درآمد داشته‌اند. بعد از سال ۱۳۹۷ رفاه غیر فقرا افت شدیدی داشته و عدد شاخص به حدود ۰.۶ کاهش داشته است. یعنی غیر فقرا در سال‌های بعد از سال ۱۳۹۷ به‌صورت میانگین حدود ۱.۶ برابر خط فقر درآمد داشته‌اند و به خط فقر نزدیک شده‌اند. احتمال ورود غیر فقرا یا همان طبقه متوسط به زیر خط فقر افزایش داشته؛ بنابراین ظرفیت تأمین منابع بودجه از جمعیت غیر فقرا کم شده است.

در نتیجه همراه با کاهش رفاه خانوار و افزایش میزان فقر در کشور، بودجه عمومی نیز به‌شدت تحت تأثیر شرایط نامطلوب اقتصادی قرار گرفته است و ظرفیت فقرزدایی را از دست داده است. نسبت بودجه عمومی به تولید ناخالص داخلی از حدود ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۱۰ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته و با توجه به ارقام برآوردی برای تولید ناخالص داخلی برای سال ۱۴۰۳ و بودجه امسال این رقم به زیر ۱۰ درصد کاهش می‌یابد. یعنی باوجود افزایش فقر در جامعه دولت امکانات کمتری برای سیاست‌گذاری در جهت کاهش فقر در اختیار دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، روزنامه اعتماد، ۱۴۰۳: ۱).

کم‌ارزش شدن شاخص پول ملی

زمانی که در جامعه‌ای پول ملی ارزش خود را از دست می‌دهد، بدون شک تبعات جبران‌ناپذیری را برای آن جامعه رقم خواهد زد. از جمله تبعات کم‌ارزش شدن پول ملی در ایران با توجه نوسانات قیمت ارز خارجی (نمودار ۲)، می‌توان به کوچک و بزرگ شدن طبقه متوسط اشاره کرد؛ و درست در همین جاست که طبقه متوسط دچار معضلاتی می‌شود که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: اولاً، طبقه متوسط دیگر نمی‌تواند نیازهای طبقاتی خود را برطرف نماید. ثانیاً، طبقه متوسط نمی‌تواند تمایز طبقاتی خود را نسبت به طبقات پایین حفظ نماید. ثالثاً، طبقه متوسط قدرت مشابه‌سازی سبک زندگی با طبقه بالا و برخورداری از آن را از دست می‌دهد.



نمودار ۲. نرخ ارز از سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۸ (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۲)

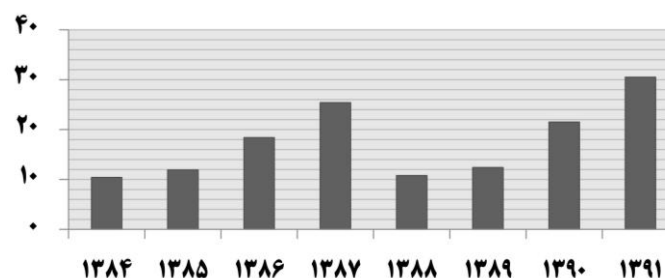
افزایش نرخ ارز که به معنای کاهش ارزش پول ملی است بر مصرف نیز اثر گذارده و قدرت مصرفی طبقه متوسط را کاهش می‌دهد. افزایش نرخ ارز موجب کاهش ارزش واقعی پس‌انداز این طبقه می‌گردد و در سطح پایین درآمدی میل نهایی به مصرف کوچک‌تر از میل متوسط به مصرف می‌شود.

آمارهای منتشرشده (در نمودار ۲) تغییرات نرخ ارز نشان را می‌دهد. ارزش پول ملی ایران در طول سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۸) رو به کاهش گذارده و از این رهگذر قدرت خرید و پس‌انداز طبقه متوسط جدید نیز به شکلی ملموس کاهش یافته است. دولت نهم در حالی بر سرکار آمد که قیمت دلار به عنوان ارز مرجع در بازار ۸۷۴ تومان بود؛ اما قیمت ارز در سال‌های بعد با افزایش شدید در آخرین روزهای فعالیت دولت دهم به حدود ۳۲۰۰ تومان برسد. به این ترتیب ارزش پول ملی ایران در این دوره ۸ ساله نزدیک به ۴ برابر نسبت به دوره قبل کاهش یافت در دولت دهم نرخ دلار ابتدا به ۲۹۵۰ تومان کاهش پیدا کرد؛ اما در سال‌های بعد با روندی افزایشی روبرو شد و در سال‌های ۱۳۹۷ رکورد ۱۸ هزار و پانصد تومان به ازای هر دلار را نیز در مهرماه همان سال به ثبت رساند. به این ترتیب قدرت خرید و مصرف طبقه متوسط جدید در دولت یازدهم نیز ۴ برابر کمتر از دوره گذشته بوده و سرمایه اقتصادی این طبقه به همین میزان کاهش یافته است (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۰).

نرخ تورم فزاینده

تورم یکی دیگر از شاخص‌هایی است که بیشترین آسیب را به طبقه متوسط وارد کرده است (نمودار ۳). در کشور ایران سالیان زیادی است که توسعه اقتصادی با توجه به دو گروه فقرا و ثروتمندان برنامه‌ریزی می‌شود و همین امر موجبات تضعیف جایگاه طبقه متوسط را رقم می‌زند و به تحدید رشد این طبقه انجامیده است.

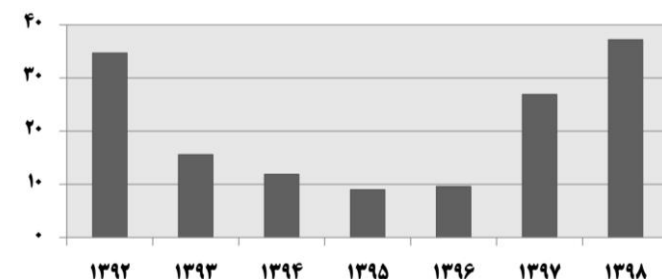
چنانچه دسته‌بندی مرسوم از تورم را در سه سطح تورم ضعیف تورم شدید و تورم بسیار شدید و یا افسارگسیخته بپذیریم در سال‌های بعد از انقلاب شاهد افت‌وخیزهای زیادی در نرخ تورم در هر سه سطح مذکور هستیم و نرخ تورم نیز مانند نقدینگی هرچند به صورت سینوسی اما در اغلب سال‌ها افزایشی بوده است به طوری که نرخ تورم ۲۳/۷ درصد در سال ۱۳۵۹ در سال ۱۳۷۳ به ۳۵ درصد رسید. در سال ۱۳۷۴ نیز نرخ تورم به ۴۹/۴ درصد افزایش یافت. تورم در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ نیز با روندی سینوسی رو به افزایش گذاشت و در دو سال پایانی دولت دهم به سطح افسارگسیخته رسید.



نمودار ۳. نرخ تورم در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۶)

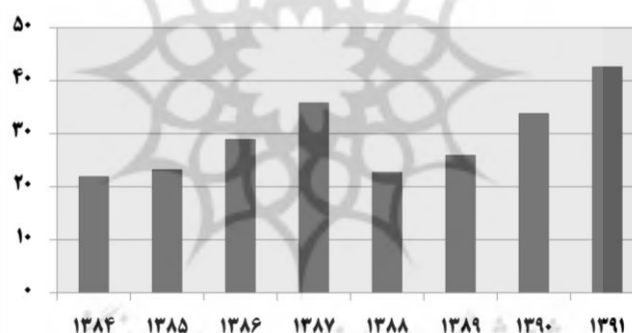
سیاست دولت احمدی‌نژاد موجب شد تا بخشی از خانواده‌های طبقه متوسط جدید به دلیل تورم بالا به سمت فقر سوق پیدا کنند. در فاصله سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ در زمره ده کشور نخست با تورم بالا قرار گرفت. این شرایط موجب شد تا طبقه

متوسط با توجه به درآمد ثابت به سرعت با کاهش قدرت خرید و به تبع آن مصرف روبه‌رو شوند و سرمایه اقتصادی خود را از دست بدهند. با روی کار آمدن دولت آقای روحانی تورم در ابتدا روندی کاهشی پیدا کرد اما در سال ۱۳۹۷ دوباره به صورت فزاینده افزایش یافت و براساس گزارش صندوق بین‌المللی پول با ثبت عدد ۳۱/۲ به سطح تورم افسارگسیخته رسید.

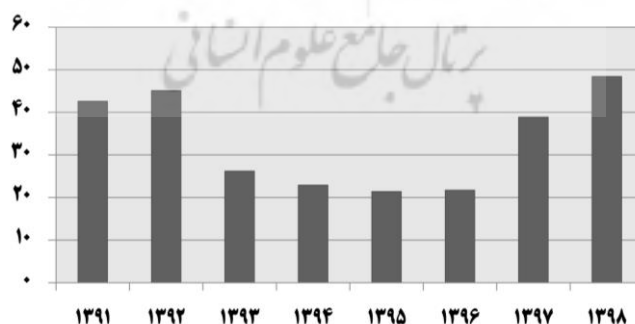


نمودار ۴- نرخ تورم در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۸ (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۷)

هرچند این نرخ تورم را بسیاری ناشی از اعمال تحریم‌های گسترده ایالات متحده آمریکا نسبت می‌دهند اما در عمل آنچه با این نرخ تورم رخ داده از دست رفتن هر چه بیشتر سرمایه اقتصادی طبقه متوسط و افول جایگاه اقتصادی این طبقه در ایران است. افزایش نرخ تورم در کنار عامل دیگری به نام بیکاری رو به بالا از ۱۳۸۴ تاکنون موجب شده تا یک شاخص تأثیرگذار دیگر در موقعیت اقتصادی طبقه متوسط یعنی شاخص فلاکت نیز به شکلی منفی در ایران افزایش یابد (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۶-۱۲۰).



نمودار ۵. شاخص فلاکت در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۹)



نمودار ۶. شاخص فلاکت در سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۸ (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۰)

در ایران شاخص فلاکت به عنوان یک شاخص مهم در شناسایی وضعیت طبقه متوسط جدید در نظر گرفته می‌شود. مطالعه نشان داده که شاخص فلاکت در ایران در مناطق شهری و به ویژه مناطقی که به مرکز سیاسی، اقتصادی و جغرافیایی کشور نزدیک‌تر هستند بیشتر است. از این رو جامعه شهری و طبقه متوسط جدید به عنوان بخش مهمی از جمعیت شهری بیشتر در معرض آسیب از ناحیه شاخص فلاکت هستند. از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ و پس از آن با روی کار آمدن دولت یازدهم و دوازدهم تا به امروز شاخص فلاکت در ایران روندی منفی و رو به رشد را در پیش گرفته که قدرت خرید و سطح زندگی طبقه متوسط

جدید را به‌شدت کاهش داده و سطح زندگی این طبقه را به چالش کشیده است. براساس آمارهای رسمی شاخص فلاکت از ۱۰/۴ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۷/۸ در سال ۱۳۸۷ و ۲۱/۳ درصد در سال ۱۳۹۱ رسید.

در نخستین سال روی کار آمدن دولت یازدهم یعنی سال ۱۳۹۲ شاخص فلاکت عدد ۲۲/۵ را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۸ نیز با توجه به نرخ تورم ۳۷/۶ درصدی و نرخ بیکاری اعلامی مرکز آمار ایران در ۳ ماهه نخست سال (۱۰/۸) شاخص فلاکت به رقم بسیار بالا و البته منفی ۴۸/۴ خواهد رسید. گفتنی است شاخص فلاکت اعلامی از سوی مؤسسه بومبرگ برای آفریقای جنوبی در سال ۲۰۱۹ به‌عنوان سومین کشور دارنده شاخص فلاکت بالا ۳۲/۳ درصد پیش‌بینی شده است. با توجه به نبود ایران در این پیش‌بینی و نرخ تورم و ثابت ماندن آن با همین روند ایران سومین کشور دارنده بالاترین شاخص فلاکت در جهان خواهد بود. ایران از این نظر در سال پایانی دولت دهم یعنی ۱۳۹۲ با ۴۸/۸ در رتبه چهارم دنیا قرار داشت.

افزایش نرخ بیکاری در جامعه

عرصه اشتغال، بی‌تردید بزرگ‌ترین حوزه ظهور واکنش‌های اقتصادی است (مال‌جو، ۱۳۸۵: ۴۰) در حالی که نیاز کشور به‌ویژه در حوزه صنعت و عمران به قشر متوسط تحصیل‌کرده و متخصص و آموزش‌دیده بسیار زیاد است، اما متأسفانه به علت عدم هماهنگی بین بخش خصوصی و دولت، نرخ بیکاری به‌ویژه در میان اقشار طبقه متوسط افزایش یافته است (جدول ۱) (عسگری پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۱-۱۱۸). طبقه متوسط عقیده دارد که تلفیق دانش با مهارت و خلاقیت افزون بر ایجاد اشتغال پایدار و توسعه، تأثیر مهمی در رشد توسعه اقتصادی و توانمندسازی منابع انسانی دارد، اما در کشور جهان‌سومی به‌مانند ایران در برخی موارد مهارت فدای ارادت در ادارات دولتی و خصوصی می‌شود و همین امر نیز موجبات نارضایتی در میان اقشار طبقه متوسط را فراهم آورده است (علمدار و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳).

جدول ۱. تحولات وضع فعالیت جمعیت کشور در سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۵۵ (مشرق نیوز)

عنوان	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	تابستان ۹۸
وضعیت فعالیت جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر								
کل جمعیت	۳۳۷۰۹	۴۹۴۱۹	۶۰۰۵۵	۷۰۴۹۶	۷۵۱۵۰	۷۹۹۲۶	۸۱۹۳۵	۸۲۸۸۱
جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر	۲۳۰۰۲	۳۲۸۴۹	۳۲۸۴۹	۵۹۵۲۳	۶۳۲۵۲	۶۶۴۲۲	۶۶۸۷۵	۶۷۹۷۸
جمعیت فعال	۹۷۹۶	۱۲۸۲۰	۱۶۰۲۷	۲۳۴۶۹	۲۴۱۰۷	۲۵۹۲۹	۲۷۰۷۴	۲۷۷۳۵
جمعیت شاغل	۸۷۹۹	۱۱۰۰۲	۱۴۵۷۲	۲۰۴۷۶	۲۰۵۴۷	۲۲۶۷۱	۲۳۸۱۳	۲۴۸۵۱
جمعیت بیکار	۹۹۷	۱۸۱۹	۱۴۵۶	۲۹۹۲	۳۵۶۰	۳۲۵۸	۳۲۶۱	۲۸۸۴
نرخ مشارکت اقتصادی (درصد)	۴۲۶	۳۹۰	۴۸۸	۳۹۴	۳۸۱	۳۹۰	۴۰۵	۴۰۸
نرخ بیکاری (درصد)	۱۰۰۲	۱۴۰۲	۹۱	۱۲۸	۱۴۸	۱۲۶	۱۲۰	۱۰۰۴
وضع فعالیت جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر								
جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	۱۸۶۹۹	۲۶۹۴۵	۲۶۹۴۵	۵۲۸۱۴	۵۷۵۷۷	۶۰۷۳۴	۶۲۰۳۵	۶۱۵۸۲
جمعیت فعال	۹۱۶۱	۱۲۳۴۳	۱۵۶۵۹	۲۳۲۰۸	۲۴۰۱۹	۲۵۸۸۴	۲۶۹۸۶	۲۷۶۴۵
جمعیت شاغل	۸۲۸۸	۱۰۷۲۰	۱۴۳۰۷	۲۰۲۹۱	۲۰۴۷۸	۲۲۶۳۲	۲۳۷۳۱	۲۴۷۵۱
جمعیت بیکار	۸۷۳	۱۶۲۳	۱۳۵۲	۲۹۱۷	۳۵۴۱	۳۲۵۲	۳۲۵۵	۲۸۹۴
نرخ مشارکت اقتصادی (درصد)	۴۹۰	۴۵۸	۵۸۱	۴۳۹	۴۱۷	۴۲۶	۴۳۵	۴۴۹
نرخ بیکاری (درصد)	۹۰۵	۱۳۰۱	۸۶	۱۲۶	۱۴۷	۱۲۶	۱۲۰	۱۰۵

از گزینشگری و تولید تا عدم شفافیت اقتصادی

تولید اقتصادی به‌عنوان فعالیتی است که از طریق آن منابع قابل دسترس به کالاهای مورد نظر و ضروری از طریق فعالیت انسانی تبدیل می‌شوند. وقتی گفته می‌شود انسان یک موجود آزاد است یعنی حق گزینشگری فعالیت اقتصادی خود را دارد؛ اما در بیشتر مواقع با بن‌بست انتخاب روبه‌رو هستیم؛ زیرا قدرت نقش‌آفرینی طبقه متوسط در درون جامعه کم است و تقریباً دولت به‌عنوان بزرگ‌ترین و مؤثرترین بازیگر در حال نقش‌آفرینی در حوزه‌های اقتصاد و بازار است. در نتیجه، وقتی یک بازیگر فعال در جامعه حضور داشته باشد دیگر میدان رقابتی وجود ندارد، چون هیچ‌گونه مشارکت‌پذیری صورت نخواهد گرفت؛ وقتی هم مشارکت‌پذیری نباشد، رقابت معنا ندارد و نبود رقابت هم باعث می‌شود در جامعه تولید ثروت شکل نگیرد (رحمت‌اللهی و

آقامحمد آقایی، ۱۳۹۲: ۹۰).

از سویی دیگر، شفافیت اقتصادی مطمئن‌ترین راه محافظت در برابر فساد است که به افزایش اعتماد مردم به دولت، نهادهای و مؤسسات کمک می‌کند. وقتی که دولت به‌عنوان قدرتمندترین، بزرگ‌ترین و تنهاترین بازیگر مداخله‌گر باشد، یکی از پیامدهای آن شیوع فساد است که این امر با رانتیری بودن دولت نیز مرتبط است؛ به عبارتی، اگر در جامعه به هر میزانی دولت حوزه اختیاراتش وسیع‌تر و میزان دخالتش بیشتر باشد، به همان میزان نیز آمار فساد بالاتر می‌رود (مطلبی، ۱۳۸۶: ۹۶).

چالش‌های سیاسی

توده‌ای شدن و تکثرگرایی سیاسی

توده‌ای شدن سیاست در امتداد خط‌مشی ضد نخبه‌گرایی، تکثرگرایی، اقتدارگرایی و تک فرهنگ‌گرایی ساخته می‌شود که حاصل عواملی به‌مانند سستی و ناتوانی نهادهای مدنی و سیاسی حاضر در جامعه، از بین رفتن تمرکززدایی، به‌هم‌ریختگی ساختارهای حزبی و نداشتن رضایت کافی شهروندان است که خشونت سیاسی را می‌توان ازجمله پیامدهای محتمل توده‌ای شدن سیاست دانست (نیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۲-۱۲۶).

طبقه متوسط دولتی بوده و درواقع برآمده از تحولات اجتماعی و خواسته‌های مدنی نیست و شکل حکومتی داشته و همین امر سبب شده است که طبقه متوسط به‌دلیل دولتی بودن نتواند جویای مطالبات خود از طریق احزاب، تشکلات و انجمن‌ها باشد؛ بنابراین، احساس ناتوانی، بی‌معنایی، بی‌هنجاری، انزوای اجتماعی، تنفر از خویش و درنهایت، احساس ازخودبیگانگی می‌کند. طبقه متوسط پراکنده و متکثر است؛ یعنی بنابر موقعیت اقتصادی، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی گفتمان ویژه‌ای دارند. در طبقه متوسط، چون نقش‌های مختلفی وجود دارد، گفتمان‌های متفاوتی هم در میان این قشر وجود دارد و به‌تبع این گفتمان‌ها، مطالبات و تمایلات سیاسی آن‌ها هم یکدست نیست و حالت سیالیت در میانشان وجود دارد. این سیال بودن مطالبات باعث می‌شود که در رسیدن به خواسته‌های خود ناکام ماند و نتواند در رقابت با طبقه متوسط سنتی نقش‌آفرین باشد.

تعمیق شکاف‌ها و تضاد دولت-ملت

کشوری که علاقه‌مند است به‌سمت توسعه گام بردارد، این گذار او با عواملی نظیر ناامنی و نابرابری درآمدی، بی‌ثباتی و شکاف‌های متعدد اجتماعی و سیاسی روبرو می‌شود. ایران نیز یکی از کشورهایی است که در حال گذار به‌سمت توسعه است و با این عوامل دست و پنجه نرم می‌کند که ازجمله مهم‌ترین این عوامل نابرابری درآمدی است که زمینه تعارض با وضعیت موجود از طرف طبقه متوسط را فراهم کرده است. نظام سیاسی با اتکا به درآمدهای نفتی بدنه خود را هرچه بیشتر طولانی‌تر کرد و زمینه شکل‌گیری نوعی از بروکراسی فراهم شده که این امر مورد پسند طبقه متوسط نیست، چون اگر این روند ادامه پیدا کند، باعث می‌شود که دولت برای همیشه کنترل‌کننده این طبقه باشد (ازغندی و حسام قاضی، ۱۳۹۷: ۱۲۰). بنابراین، دولت برای از بین بردن این تضاد باید نقش خود را کوچک‌تر کند و جامعه مدنی هم به دفاع از احزاب و سازمان‌ها بپردازد (مجیدی و رستم پور، ۱۳۹۶: ۷۹).

کم‌توجهی به نخبگان در پرتو فرهنگ سیاسی دولت‌گرا

فرهنگ دولت‌گرا با فرهنگ تبعی ارتباط تنگاتنگی دارد. زمانی که اعضای جامعه از بیشتر فعالیت‌های سیاسی دور می‌شوند و همین امر، موجبات واگذاری امور به دست دولت را نهاده می‌کند و درست در همین جاست که قشر روشنفکر دیگر تمایلی به مشارکت سیاسی ندارند و اگر هم مشارکت سیاسی صورت پذیرد فقط به‌صورت تبعی و برای حمایت از حکومت است. در کشور ما دولت بازیکر همه‌جانبه است و درنتیجه، حوزه اختیاراتش بسیار وسیع است؛ بنابراین، طبقه متوسط دیگر تمایلی برای شرکت در مشارکت‌های سیاسی/فرهنگی آگاهانه نخواهد داشت. طبقه متوسط در ایران بر این عقیده است که برای جلوگیری از خسارات جبران‌ناپذیر که با مؤلفه‌هایی همچون شرایط نامطلوب اقتصادی، بحران اشتغال، پایین بودن سطح دستمزدها، ضعف سیستم آموزشی، کاهش شأن و منزلت اجتماعی نخبگان همراه است (اسماعیل‌زاده و ذاکر صالحی، ۱۳۹۳: ۱۱۰). توجه نکردن

به شایسته‌سالاری از موانع توسعه تلقی می‌شود، زیرا انتخاب‌ها براساس شایسته‌سالاری صورت نمی‌گیرد و به‌جای شایسته‌سالاری، ارادت را جایگزین می‌کند و همین عامل، نشان از ضعف بودن قانون برای جلب مشارکت اقشار مختلف جامعه از جمله طبقه متوسط است (ابراهیم‌بای سلامی، ۱۳۸۶: ۱۵۸).

بی‌اعتمادی سیاسی به دولت و مسئولیت‌گریزی

عواملی از قبیل فرهنگ دولت‌محور و عملکرد ضعیف نظام سیاسی دولت زمینه بی‌اعتمادی سیاسی به دولت را فراهم کرده است، طبقه متوسط به‌نوعی دچار کم‌اعتمادی سیاسی در ارتباط با عملکرد ضعیف نهادهای سیاسی شده است. غلبه فرهنگ دولت‌گرا و جدایی از طبقات مختلف جامعه به‌خصوص طبقه متوسط و ضعف عملکرد برخی نهادهای سیاسی، موجبات بی‌اعتمادی کاهش اعتماد سیاسی را از منظر طبقه متوسط فراهم کرده است. مسئولیت‌گریزی زمانی شکل می‌گیرد که جریان اجتماعی شدن به‌طور کامل تحقق نیافته و افراد از حقوق و وظایف خود درک کاملی ندارند و برای انجام آن‌ها آمادگی لازم را پیدا نمی‌کنند و این امر، می‌تواند زمانی شکل بگیرد که دولت در قبال همه‌چیز مسئول باشد و این به‌معنای انحصارطلبی دولت است (صیاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹).

تشدید استقلال دولت بدون توجه به گروه‌های کارآفرین در جامعه

لازمه تحول هر جامعه‌ای استقلال دولت و در عین حال، اتکا و پیوند به جامعه است. به عبارتی، دولت باید استقلال خود را حفظ نماید، اما در عین حال، به جامعه خود نیز متکی باشد؛ زیرا همین اتکا به جامعه زمینه افزایش قابلیت دولت در تأمین منافع ملی را فراهم می‌آورد، اما در کشور ما آن‌چنان که باید، پیوندی با گروه طبقه متوسط صورت نمی‌گیرد و این طبقه در محور امور و تصمیمات سازنده قرار نمی‌گیرند و هدف اصلی، اتکا به جامعه طبقه متوسط، منبع آگاهی و مجراهای اجرایی است که کارایی دولت را تقویت می‌کند و در نتیجه، این بی‌توجهی به این مسئله مانع انسجام و یکپارچگی دولت می‌شود (ابراهیم‌بای سلامی، ۱۳۸۶: ۱۶۸-۱۷۰).

از خودبیگانگی و تضعیف فعالیت حزبی طبقه متوسط

مدرنیزاسیون با مؤلفه‌هایی همچون علم، تکنولوژی و علوم انسانی در ارتباط است و نمی‌توان به آن، بدون توجه به این مؤلفه‌ها دست پیدا کرد. طبقه متوسط معتقد است که جامعه‌ای به پیشرفت و توسعه می‌رسد که هم علم و تکنولوژی داشته باشد و هم اندیشه‌ها و ارزش‌های آن در ساختار نظام سیاسی و اجتماعی متحول و مورد ارزیابی قرار گرفته باشند. در نتیجه، طبقه متوسط همواره به دنبال تغییر و دگرگونی‌های اساسی است که به دنبال آن پیشرفت و توسعه را برای بالندگی کشور به‌همراه می‌آورد. هر جامعه‌ای اگر بخواهد سیاستمداران قابل‌ی را برای جامعه خود که در مسیر توسعه و پیشرفت است پرورش دهد، باید احزاب سیاسی را بیشتر مورد توجه قرار دهد؛ زیرا احزاب سیاسی محلی است که به‌راحتی می‌توانند سیاستمداران خبره و باتجربه را پرورش دهند. اگر جامعه مدنی با عدم تشکیل احزاب و یا تضعیف آن‌ها روبرو شود، به‌جرت می‌توان گفت بخشی از ظرفیت جامعه را از دست خواهند داد؛ ظرفیتی که به‌راحتی می‌تواند کشور را به حد اعتلای پیشرفت و سازندگی برساند (عظیمی، ۱۳۷۸: ۷۳).

نتیجه‌گیری

همان‌طور که در نوشتار حاضر بیان شد منظور از جهانی شدن اقتصاد همان آزادسازی اقتصادی است که این آزادسازی خود را در سطوح مختلف ملی و بین‌المللی نشان می‌دهد و درواقع به معنای پایین بودن مداخله دولت یا به عبارتی کوتاه کردن دست دولت در اقتصاد و به حرکت درآمدن به‌سمت بازار آزاد است و هدف از آزادسازی بین‌المللی برداشتن موانع یا کاهش آن‌ها در تجارت کالاها، خدمات، سرمایه و تکنولوژی است. از آنجا که انعطاف‌پذیری در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌المللی و هماهنگ بودن با بسترهای سیاسی در خارج به اعتلا و توسعه اقتصادی کشورها منجر می‌شود در نتیجه کشورهایی که به تعدیل و انعطاف‌پذیری رفتار سیاسی و منطبق با جهانی شدن برآمده‌اند این فرصت را برای خود مهیا کرده‌اند که قدرت، منزلت و ثروت

جهانی خود را اعتلا بخشند و حوزه‌های نفوذ خود را ارتقا بخشند. در مقابل کشورهایی هستند که با شرایط موجود نتوانسته‌اند گفتمان حاکم را متحول سازند و فرصت و مجال اندکی را برای تحقق اهداف و منافع خود ایجاد کرده‌اند. مطالعات انجام‌شده در این پژوهش نیز نشان می‌دهد که براساس شاخص‌های ترکیبی مؤسسه فارین پالیسی، بنیاد هریتیج و مؤسسه فریزر کشور ایران نسبت به کشورهای دیگر جهان در زمره اقتصادهای بسته قرار دارد و به‌نوعی در ادغام نامتقارن از جهانی شدن اقتصاد قرار گرفته است و دلیل این ادغام نامتقارن هم وجود ساختارهای رانتیری و گسست از ساختارهای جهانی شدن اقتصاد است.

در نتیجه عملکرد اقتصاد کشور از دیدگاه درهم‌آمیزی اقتصاد با نظام اقتصاد بین‌الملل از منظر سهم پایین صادرات غیر نفتی در تولید ناخالص داخلی و از طرفی سهم اندک صادرات صنعتی در مجموع صادرات کالایی و جذب بسیار کم سرمایه‌های خارجی بسیار پایین بوده است و همین امر هم باعث می‌شود از لحاظ تجاری و تولیدی آسیب‌پذیری و شکنندگی قابل ملاحظه‌ای برای اقتصاد کشور ایران رقم بخورد. حال نکته اصلی این پژوهش این است که می‌توان از این نتایج حاصله به این مسئله پی برد که ادغام نشدن ایران در جهانی شدن اقتصاد به دلیل تداوم ساختارهای رانتیری خود می‌تواند بر طبقات اجتماعی از جمله طبقه متوسط فشارهای فراوانی را تحمیل کند و این طبقه را با چالش‌های اقتصادی/سیاسی خاصی مواجه نماید. دولت رانتی زمانی که به‌عنوان قوی‌ترین توزیع‌کننده رانت در جامعه تبدیل می‌شود منابع لازم برای اعمال خودکامگی قدرت خود را فراهم می‌آورد در چنین وضعی است که دولت احساس عدم نیاز به مشارکت طبقات اجتماعی به‌خصوص طبقه‌ای مستقل و منتقد به نام طبقه متوسط دارد در نتیجه احساس عدم ضرورت جامعه مدنی فعال را سبب می‌شود و همین امر منجر به شکل‌گیری روابط یک‌طرفه بین دولت و طبقات اجتماعی می‌شود.

کشور ایران نیز در زمره کشورهایی است که وابستگی‌های شدیدی را به منابع نفتی داشته است که غالباً همین وابستگی اقتصادی دولت مانع توسعه اقتصادی و سیاسی طبقات اجتماعی به‌خصوص طبقه متوسط شده است و این طبقه را نیز با چالش‌های مهم اقتصادی از جمله: تضعیف سرمایه اقتصادی و نزدیک شدن طبقه متوسط به خط فقر، کم‌ارزش شدن شاخص پول ملی، نرخ تورم فزاینده، افزایش نرخ بیکاری در جامعه، عدم شفافیت اقتصادی و از جمله چالش‌های سیاسی که عبارت‌اند از: توده‌ای شدن و تکثرگرایی سیاسی، تعمیق شکاف و تضاد دولت-ملت، کم‌توجهی به نخبگان در پرتو فرهنگ سیاسی دولت‌گرا، بی‌اعتمادی سیاسی به دولت و مسئولیت‌گریزی، تشدید استقلال دولت بدون توجه به گروه‌های کارآفرین و از خودبیگانگی و تضعیف فعالیت حزبی روبه‌رو کرده است.

منابع

- ابراهیم‌بای سلامی، غلام‌حیدر (۱۳۸۶). مناسبات دولت و جامعه از دیدگاه جامعه‌شناسی. *فصلنامه علوم/اجتماعی*، ۳۰ (۳)، ۱۵۱-۱۷۵.
<https://sid.ir/paper/2315/fa>
 ازغندی، علیرضا؛ حسام قاضی، روژان (۱۳۹۷). سیری بر هویت طبقه متوسط جدید طی سه دهه بعد از انقلاب در ایران. *فصلنامه سیاست‌پژوهی*، ۵ (۱۰)، ۸۵-۱۲۱. doi: 10.2783.4999/qjpr.2003.1110.188
 اسماعیل‌زاده، علی‌اصغر؛ ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۹۳). بررسی مهاجرت نخبگان علمی در ایران. *فصلنامه علوم/اجتماعی*، ۱۳ (۲۶)، ۱۰۹-۱۳۰.
<https://sid.ir/paper/521977/fa>
 جلائی‌پور، حمیدرضا (۱۳۹۲). *جامعه‌شناسی ایران: جامعه کثر مدرن*. تهران: نشر علم.
 جهانگیری، سعید؛ ظاهری، ابوالقاسم؛ ازغندی، علیرضا؛ ساعی، احمد (۱۳۹۷). دولت رانتیر، طبقه متوسط جدید و بی‌ثباتی سیاسی در عصر پهلوی دوم، *فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی/انجمن علمی انقلاب اسلامی ایران*، ۷ (۲۷)، ۵-۲۵.
 دادگر، یداله؛ ناجی میدانی، علی‌اکبر (۱۳۸۲). شاخص‌های جهانی شدن اقتصاد در موقعیت ایران. *فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی*، ۸ (۲۹)، ۱۳۵-۱۰۳.
<https://sid.ir/paper/419612/fa>
 رحمت‌اللهی، حسین؛ آقامحمدآقایی، احسان (۱۳۹۲). درآمدی بر نقش دولت در فرایند مشارکت‌پذیری مردم. *مجله مطالعات حقوقی*، ۵ (۳)، ۶۷-۱۰۷.
 رضوی، عبدالله؛ سلیمی‌فر، مصطفی (۱۳۹۲). اثر جهانی شدن اقتصاد بر رشد اقتصادی با استفاده از روش خود توضیحی برداری. *فصلنامه*

- مطالعات راهبردی جهانی شدن، ۴ (۹)، ۳۲-۹.
- شریف‌زادگان، محمدحسین؛ قانونی، حسین (۱۳۹۶). تحمیل و مفهوم‌سازی نظری تأثیرات دولت رانتی بر عاملیت و ساختار جامعه و اقتصاد شهری در ایران، *فصلنامه اقتصاد شهری*، دوره ۲ (۱)، ۱۸-۱. doi: 10.22108/UE.2017.79473.0
- صادقی، محمدرضا (۱۳۸۷). *پایه‌های روابط اجتماعی*. تهران: نشر اشاره.
- صیاد، محمدرضا؛ خسروی، محمدعلی؛ شیرخانی، علی؛ خسروی باب اناری، ملک‌تاج (۱۳۹۷). چرایی و ویژگی‌های فرهنگ سیاسی دولت‌گرا. *فصلنامه سیاست‌پژوهی ایرانی*، ۵ (۱۶)، ۲۷-۴۷. SEJ-1808-1095 R1
- عباس‌زاده مرزبالی، محمد (۱۳۹۶). شکل‌گیری دولت رانتیر و تأثیر آن در فروپاشی رژیم پهلوی دوم. *فصلنامه راهبرد*، ۱۳ (۵۲)، ۳۸-۱.
- عسگری‌پور، حبیب؛ کریمی مله، علی؛ توسلی رکن‌آبادی، مجید (۱۳۹۹). طبقه متوسط جدید و گذار به دموکراسی در جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه علمی تخصصی سپهر سیاست*، ۷ (۳۴)، ۱۰۱-۱۳۴. doi: 10.22034/SEJ.2020.1893493.1228
- عظیمی، حسین (۱۳۷۸). *ایران امروز در آینده مباحث توسعه (برای حل بحران‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت اقتصادی کشور چه می‌توان کرد؟)*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- علمدار، فاطمه سادات؛ جوادی یگانه، رحمانی، جبار، محسنی تبریزی، علیرضا (۱۴۰۰). منطق فرهنگی انتخاب بی‌تفاوتی اجتماعی در افراد طبقه متوسط. *نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۷ (۶۴)، ۳۸-۱۱. doi: 10.22034/jcsc.2021.70137.1413
- عمویی، حامد، رحیمی، سامان (۱۳۹۰). جهانی شدن اقتصاد و راهبردهایی برای منافع ملی ایران، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، ۱ (۱۱)، ۲۴۵-۲۱۵. <https://sid.ir/paper/174119/fa>
- فضلی‌نژاد، سیف‌الله؛ احمدیان، مرتضی (۱۳۸۹). اقتصاد رانتی در ایران و راه‌های برون‌رفت از آن. *مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، ۱۰ (۱۱ و ۱۲)، ۱۲۹-۱۵۸. URL: <http://ejip.ir/article-fa.html>
- کمالی‌زاده، محمد (۱۳۹۳). تأثیر جهانی شدن بر کارکرد توزیعی دولت رانتیر. *دوفصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش سیاست‌نظری*، ۹ (۱۶)، ۱-۱۰. <https://civilica.com/doc/1886526>
- مالجو، محمد (۱۳۸۵). مطالعات اقتصادی طبقه متوسط در ایران نمونه پژوهی گروه شغلی معلمان. *نشریه گفتگو*، ۱۱ (۴۶)، ۵۶-۲۱. <http://noo.rs/awNqH>
- مجیدی، حسن؛ رستم‌پور، محمد (۱۳۹۶). رویکرد دولت بر طبقه متوسط جدید در جمهوری اسلامی ایران (سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۴). *نشریه مطالعات منافع ملی*، ۸ (۳۰)، ۷۹-۱۰۳. <http://noo.rs/17T4p>
- مرکز پژوهش‌های مجلس، *روزنامه اعتماد* (۱۴۰۳)، شماره ۵۸۱۳، ۱-۱.
- مسعودنیا، حسین؛ شیخ‌محمودی، پیمان (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی اقتصادی و سیاسی دولت‌های رانتیر در خاورمیانه، مطالعه موردی کویت. *فصلنامه دولت‌پژوهی*، ۶ (۲۱)، ۱۳۹-۱۷۷. <https://sid.ir/paper/386161/fa>
- مطلبی، مسعود (۱۳۸۶). نقش و کارکرد سیاسی طبقه متوسط جدید در جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی*، ۸ (۵)، ۸۰-۱۰۱. <http://noo.rs/2pEyw>
- نیری، هومن؛ رفیعی، ابودر؛ سمیعی اصفهانی، علیرضا (۱۳۹۸). تغییرات سرمایه فرهنگی و اقتصادی طبقه متوسط جدید و تأثیر آن بر رفتار سیاسی این طبقه در ایران پس از انقلاب (سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷). *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۲ (۳)، ۱۰۵-۱۳۹.

References

- Abbaszadeh Marzbali, M. (2016). The formation of the rentier government and its impact on the collapse of the second Pahlavi regime. *Strategy Quarterly*, 13 (52), 1-38 (In Persian).
- Alamdari, F., Javadi Yeganeh, M., Rahmani, J., & Mohseni Tabrizi, A. (2021). Cultural logic of choosing social indifference among middle-class people, Tehran. *Journal of Cultural and Communication Studies*, 17 (64), 38-11. doi: 10.22034/jcsc.2021.70137. 1413 (In Persian).
- Amoui, H., & Rahimi, S. (2013). Economic globalization and strategies for Iran's national interests. *Political Science Quarterly*, 1 (11), 215-245. <https://sid.ir/paper/174119/fa> (In Persian).
- Ansari, M. (2016). Political Field in Islamic Republic of Iran. *Application of Bourdieus field Theory*, 8 (2), 80-50.
- Asgaripour, H., Karimi Meleh, A., & Tosali Ruknabadi, M. (2020). The new middle class and the transition to democracy in the Islamic Republic of Iran. *Specialized Scientific Quarterly of Sepehr Siyat*, 7 (24), 101-134. doi: 10.22034/SEJ.2020.1893493.1228 (In Persian).

- Azghandi, A., & Hossam Ghazi, R. (2017). Survey on the identity of the new middle class during three decades after the revolution in Iran. *Political Research Quarterly*, 5 (10), 85. 121. doi: 10.2783.4999/QJPR.2003.1110.188 (In Persain).
- Azimi, H. (1999). *Iran today in the future of development issues (what can be done to solve the country's short-term and long-term economic crises?)*. Tehran: Farhang Islamic Publishing House (In Persain).
- Dadger, Y., & Naji Maidani, A. (2003). Indicators of economic globalization in the situation of Iran. *Business Research Quarterly*, 8 (29), 103-135. <https://sid.ir/paper/419612/fa> (In Persain).
- Developments in the activity situation of the country's population in the years (1976-2019)*.
- Ebadollahi, H., & Akbar Nejad, M. (2011). WorkEthic, Gender and social class in an Islamic society. *Acase stady in Iran*, 2 (1), 1-31. doi: 10.7763/IJSSH.2012.V2.12-66.
- Ebrahimbai-Salamiby, G. (2018). State and society relations from a sociological perspective. *Social Sciences Quarterly*, 30 (3), 151-175. <https://sid.ir/paper/2315/fa> (In Persain).
- Fazlin-Nejad, S., & Ahmadian, M. (2009). Rentier economy in Iran and ways to get out of it. *Economic Magazine - Monthly Review of Economic Policy Issues*, 10 (11, 12), 129-158. URL: <http://ejip.ir/article> (In Persain).
- Golkarian, G. (2019). Globalization and its impactc on Iranian culturc, universal. *journal of history and oculture*, 1 (1), 2-11. <https://orcid.org/0000-0003-3801-7089>.
- Heshmat zadeh, M. (2021). Assessing The Contexts Affecting the finanical Costs of parliamentary Elections Iran (focusing on the Tehth Term of the Islamic consaltative Assembl Elections Rasht Townsnip). *International Journal of New Political Economy*, 2 (2) 64-94. doi: 10.52547/jep.2.2.67.
- Ismailzadeh, A., & Zaker-Salehi, G. (2013). Study on the Migration of Scientific Elites in Iran. *Social Science Quarterly*. 13(26), 109-130. <https://sid.ir/paper/521977/fa> (In Persain).
- Jahangiri, S., Zahiri, A., Azghandi, A., & Saeae, A. (2017). The rentier government, the new middle class and political instability in the second Pahlavi era, Islamic Revolution Research Quarterly. *Scientific Association of the Islamic Revolution of Iran*, 7 (27). 5- 25 (In Persain).
- Jajalli Tehrani, M. (1982). *The Causes Of Revolution: A Case Study Of Iranian Revolution Of 1978-79*. Thesis Presented to The Graduate Council Of The North Texas State University in Partial Fuifillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts By Mohammad Hassan Jajalli Tehrani", 1-140.
- Jalaipour, H. (2012). *Iranian Sociology: Modern Kejh Society*. Tehran, Neshar Alam (In Persain).
- Kamalizadeh, M. (2013). The impact of globalization on the distribution function of the rentier state. *two-quarter scientific journal Theoretical Policy Research*, 9 (16), 1-10. <https://civilica.com/doc/1886526> (In Persain).
- Kausar, R. (1979). Max Webber's Legitimacy and Iranian Political System after Islamic Revolution 1979. *Pakistan Social Sciences Review*, 4 (1), 627-640
- Khelghat Doost, H. (2020). The Iranian Revolution of 1979: confronting Theories of Revolution and charisma. *In Ternational Journal of Academic Researchin Business Social Sciences*. 10 (4), 527-538. doi: 10.6007/IJARBSS/v10-i4/7153.
- Majidi, H., Rostampour, M. (2017). The government's approach to the new middle class in the Islamic Republic of Iran (years 1382 to 1384). *Journal of National Interest Studies*, 8 (30), 79-103. <http://noo.rs/l7T4p> (In Persain).
- Majlis Research Center*, Etemad Newspaper (2024). No. 5813, 1-1 (In Persain).
- Makofsky. (2019). Social class and Islamic Identity: Chinese uyghur Students and working Class in Turkey. *Athens Journal of Social Sciences*, 6 (2), 155-176. doi: 10.30958/ajss.6-2-5.
- Maljo, M. (2006). Economic studies of the middle class in Iran, a sample study of the occupational group of teachers. *Conversation magazine*, 11 (46), 21-53. <http://noo.rs/awNqH> (In Persain).
- Mashreq News website, last update date 10/9/2018, news code 1024866. <https://www.mashreghnews.ir> (In Persain).
- Masoudnia, H., & Sheikh Mahmoudi, P. (2019). Economic and political pathology of rentier states in the Middle East, a case study of Kuwait, *State Research Quarterly*, Year 5, 6 (21), 139-177. <https://sid.ir/paper/386161/fa> (In Persain).

- Motalebi, M. (2007). The role and political function of the new middle class in the Islamic Republic of Iran. *Political Sociology Quarterly*, 8 (5), 80-101. <http://noo.rs/2pEyw> (In Persain).
- Neiri, H., Rafiei, A., & Samiei Esfahani, A. (2018). Changes in the cultural and economic capital of the new middle class and its effect on the political behavior of this class in Iran after the revolution (years 2004 to 2017). *Iranian Political Sociology Quarterly*, 2 (3), 105-139 (In Persain).
- Panah, M. (2002). *Social revolution: the elusive emergence of an agenda in International Relations*. British Interernational studies Asociation, 271-291.
- Poverty rate trends, absolute poverty line per capita (2011-2021). Eghtesad news site, last update date 24 - 5 - 2023, news code 36180' www.eghtesadnews.com (In Persain).
- Rahmatullahi, H., Agha Mohammad Aghaei, E. (2012). Introduction to the role of the government in the process of people's participation. *Journal of Legal Studies*. 5 (3), 67-107 (In Persain).
- Razavi, A., & Salimifar, M. (2012). The effect of economic globalization on economic growth using the vector self-explanatory method, *Fazlnameh Strategic Studies of Globalization*, 4th year, 4 (9), 9-32 (In Persain).
- Sadeghi, M. (2007). *Foundations of Social Relations*, Tehran, Nashashareh, 15-304 (In Persain).
- Salehi Isfahani, J. (2006). *Revolution and redistribution in Iran; porerty and inequality 25 years later*. Department of Economics Virginia tech, 1-52.
- Salmani, B. (2013). The Impact of Translation in Emerging Iran's Political-Religious Intellectual Discourses and Socio-Cultural Changes (From Early Qajar Dynasty to the End of Reza Shah Era). *Journal of Applied Linguistics and Applied Literature: Dynamics and Advances*, 1 (1), 160-225. doi: 10.22049/jalda.2013.8155.
- Sayad, M., Khosravi, M., Shirkhani, A., & Khosravi Bab Anari, M. (2018). *Why and characteristics of statist political culture*. *Iranian Political Research Quarterly*. 5 (16), 27-47. SEJ-1808-1095 (R1) (In Persain).
- Sharif-Zadegan, M., & Kouni, H. (2016). imposition and theoretial conceptualization of the effects of rentier government on the agency and structure of society and urban economy in Iran. *Urban Economy Quarterly*, 2 (1), 1-18. 10.22108/UE.2017.79473.0 (In Persain).
- Tayefi, A. (2011). *Challenges of Sociology in Iran (ups And Downs and perspective of Exit)*. 7 (1), 71-76. DOI:10.5539/ass.v7n1p170.
- Vargas Hernandez, J. (2011). What is policy, social policy and social policy changing?. *International journal of Business and social science*, 12 (10), 287-291.



پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی